

Kiss Mátyás

jogballgató, (PTE ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagozatvezetője

Az orosz-ukrán konfliktus a nemzetközi jog tükrében: a *jus ad bellum* kérdése

I. Problémafelvetés

2022. február 24-én Oroszország teljeskörű katonai inváziót indított Ukrajna ellen.¹ A Vlagyimir Putyin orosz elnök által „különleges katonai műveletnek”² nevezett invázió jelen sorok írásakor is tart. Az orosz erők három irányból indítottak támadást nyugati szomszédjuk ellen. Északról Fehéroroszország irányából, keletről orosz területekről, dél felől pedig a 2014-ben okkupált Krími-félsziget irányából érkeztek az orosz csapatok. Északon az orosz csapatoknak sikerült elérniük Kijev külvárosait, azonban a főváros ostromára nem került sor a heves ukrán ellenállás miatt. A déli vidékeken az orosz előretörés sikeresebb volt, azonban Herszon városán kívül egyetlen egy jelentősebb várost sem tudtak elfoglalni, Mariupol pedig a tanulmány készítésének idején is orosz ostrom alatt áll.³ Március 25-én Oroszország bejelentette, hogy a hadműveletek első szakaszát lezárnak tekintik és a jövőben a Donbasz régió „felszabadítására” koncentrálnak.⁴ A támadás számos nemzetközi jogi problémát felvet. Ebben a tanulmányban elsősorban a *jus ad bellum* azaz az erőszak alkalmazását kivételesen lehetővé tevő jogalapok szempontjából elemzem az eseményeket, megvizsgálom, hogy az erőszak alkalmazásának tilalma hogyan és miként sérült az orosz-ukrán háborúban, illetve külön hangsúlyt fektetek a kollektív önvédelem kérdésére a Donyecki és Luhanszki Népköztársaság szempontjából.

II. Az orosz-ukrán válság előzményei

Mielőtt nemzetközi jogi szempontból értékelném az eseményeket érdemes visszautazni az időben és megvizsgálni, hogyan jutott el idáig a két ország kapcsolata. Ukrajnában 1991. december 1-én népszavazást tartottak, amelynek tárgya a Szovjetuniótól való függetlenség kérdése volt. A szavazáson körülbelül 90 százaléknyi szavazat érkezett arra, hogy az emberek független Ukrajnát akarnak. Nem

¹ Russia has launched full-scale invasion of Ukraine, Kyiv says. Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-has-launched-full-scale-invasion-ukraine-kyiv-says-2022-02-24/> (2022.03.29.)

² Address by the President of the Russian Federation. Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> (2022.03.29.)

³ Ukraine war in maps: Tracking the Russian invasion. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-europe-60506682> (2022.03.29)

⁴ Nathan Hodge: Russia says first phase of war is over as its advances in Ukraine appear to have stalled. CNN. <https://edition.cnn.com/2022/03/25/europe/russian-general-calls-encirclement-of-ukrainian-cities-a-deliberate-plan/index.html> (2022.03.29)

sokkal azután, hogy az állam függetlenné vált, a Szovjetunió formálisan is megszűnt.⁵ A következő jelentős esemény 1994-ben a Budapesti Memorandum néven elhíresült nemzetközi szerződés aláírása volt. A szerződést Ukrajna mellett Oroszország, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság írták alá. Valamennyi részes fél elkötelezte magát Ukrajna szuverenitásának és területének tiszteletben tartása mellett. Emellett Ukrajna beleegyezett, hogy az összes hidegháborúból származó nukleáris fegyvert fizikailag is átadja Oroszországnak, Ukrajna tehát nem vált atomhatalommá.⁶

2004-ben Ukrajna a polgárháború szélére sodródott. Az abban az évben lezajlott elnökválasztáson két induló között dőlt el az állam sorsa: Viktor Juscsenko ellenzéki pozícióban lévő jelölt, aki antikorrupciós szlogenekkel kampányolt, és Viktor Janukovics aki oroszbarát politikát folytatott. Az ország megosztottá vált, a nyugati területek Juscsenkot kívánták elnöknek, Ukrajna keleti része azonban Janukovics párti volt. A kampány közepén Juscsenko egészségügyi állapota romlani kezdett, a vizsgálatok szerint mérgezés állhatott a háttérben. Az elnökválasztást végül Janukovics nyerte, azonban a másik oldal hívei csalással vádolták, és tömegtüntetések robbantak ki Ukrajnában. A Legfelsőbb Bíróság érvénytelenné nyilvánította a választást, és új fordulót rendelt el, amelyet már Juscsenko nyert meg. Végül Juscsenko beiktatására került sor, elnöksége azonban nem telt nyugalmasan, hiszen többször is kormányválság alakult ki Ukrajnában, illetve alkotmánymódosításra is sorkerült.⁷

2013 novemberében ismét történelmi jelentőségű események kezdődtek Ukrajnában. Janukovics elnök - aki 2010-től volt kormányon - engedett Moszkva követelésének, ennek köszönhetően nem sikerült tető alá hozni az Európai Unióval kötendő társulási megállapodást. Hamar tiltakozások robbantak ki, amelynek ikonikus helyszíne a kijevi Maidan (magyarul: Függetlenség) Tér, amelyről az egész eseménysorozat a nevét kapta. Az idő előrehaladtával a tüntetések egyre hevesebbé váltak, egyre több ember vonult utcára, a hatalom pedig egyre keményebb eszközökkel válaszolt. Az események során több mint 100-an meghaltak, az elnök Oroszországba menekült, az új vezetés pedig az Európai Unió felé kötelezte el magát.⁸

Az események után szinte azonnal fegyveres katonák hatoltak be a Krím-félszigetre és különböző kulcsfontosságú létesítmények elfoglalásába kezdtek. A fegyveres egyenruhásokat, akik azonosító jel nélküli ruházatban voltak, az ukrán köznyelv csak „kis zöld emberkéknek” nevezte el. Az események gyorsan haladtak, mivel az ukrán hadsereg nem mozdult ki a laktanyáiból, így az orosz csapatok hamar elfoglalhatták az egész félszigetet. Március közepén a Krímben népszavazást tartottak az Oroszországhoz való csatlakozás kérdéséről. A nemzetközi megfigyelők nélkül tartott választások

⁵ Thor *Stebelsky*: Ukraine. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Ukraine/Independent-Ukraine> (2022.03.29.)

⁶ Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons adopted on 5 december 1994. UNTS: 3007

⁷ *Stebelsky*: i.m.

⁸ Uo.

lebonyolítása kaotikusra sikeredett, a helyi hatóságok szerint a szavazók 96 százaléka döntött az orosz csatlakozás mellett. Krími és orosz tisztviselők március 18-án írták alá az Oroszországhoz való csatlakozásról szóló szerződést.⁹ Március 27-én az ENSZ Közgyűlése 100 támogató szavazat, 11 ellenszavazat és 58 tartózkodás mellett fogadott el egy határozatot, amelyben a szervezet kiállt Ukrajna területi egysége és szuverenitása mellett és deklarálták, hogy a felek nem ismerik el a *status quo*-ban bekövetkező változásokat, valamint nem tartják érvényesnek a krími népszavazást.¹⁰

Ezzel párhuzamosan Kelet-Ukrajnában a Donyeck-medencében is harcok törtek ki. Az első évek összecsapásait követően két orosz *proxy* állam alakult ki: a Donyecki Népköztársaság és a Luhanszki Népköztársaság. Oroszország és Ukrajna többször is aláírta az ún. Minszki Megállapodást, amelyek végül leállították a csapatok előrehaladását és lecsendesítették a harcokat. Az összecsapások végül azonban lövészárokháborúvá váltak, és egy több mint 400 kilométer hosszú arcvonal mentén több tízezer katona nézett szembe egymással. A háború már 2022 előtt tönkretette a térség gazdaságát és nehéziparát, valamint milliókat kényszerített áttelepülésre. 2014 és 2022 között a környéken lezajlott összeütközésekben több mint 14.000 ember halt meg.¹¹

A mostani háborúhoz vezető közvetlen előzmények 2021-ben kezdődtek. Zelenszkij ukrán elnök lecsapott különböző ukrán oligarchákra, köztük Viktor Medvedcsukra, Putyin elnök közeli barátjára. Később az év folyamán Oroszország csapatokat kezdett telepíteni az ukrán határra. December végén már több tízezer orosz katona állomásozott a határ mellett. A Kreml közben különböző követeléseket intézett a NATO-hoz, többek között azt, hogy Ukrajna soha ne válhasson a szervezet tagjává.¹²

2022. február 21-én Putyin elnök egy rendeletet írt alá, amelyben elsőként a világon elismerte független államnak a Donyecki és a Luhanszki Népköztársaságot. Ezzel egyidejűleg Oroszország és a szakadár népköztársaságok barátsági és együttműködési megállapodásokat kötöttek. Ezek alapján lehetővé vált, hogy Oroszország a kollektív önvédelemre hivatkozva csapatokat küldjön Ukrajnába.¹³ Az elnök rögtön utasította is az orosz hadsereget, hogy lépjen be a két szakadár köztársaság területére, és kezdje meg „békefenntartó” tevékenységét.¹⁴ Ezt követően, három nap múlva, ahogy már a

⁹ Steven Pifer: Crimea: Six years after illegal annexation. Brookings. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/03/17/crimea-six-years-after-illegal-annexation/> (2022.03.29.)

¹⁰ UNGA. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. 1 April 2014. A/RES/68/262.

¹¹ Conflict in Ukraine's Donbas: A Visual Explainer. <https://www.crisisgroup.org/content/conflict-ukraines-donbas-visual-explainer> (2022.03.29.)

¹² Madeline Fitzgerald: Russia invades Ukraine: A Timeline of the Crisis. US News. <https://www.usnews.com/news/best-countries/slideshows/a-timeline-of-the-russia-ukraine-conflict> (2022.03.29.)

¹³ Sava Jankovic – Volker Roeben: Russia's Recognition of the DPR and LPR: The Revival of the Constitutive Theory of Recognition. OpinioJuris. <http://opiniojuris.org/2022/03/12/russias-recognition-of-the-independence-of-the-donetsk-peoples-republic-and-the-luhansk-peoples-republic-the-revival-of-the-constitutive-theory-of-recognition/> (2022.04.16.)

¹⁴ Andrew Roth – Julian Borger: Putin orders troops into eastern Ukraine on 'peacekeeping duties'. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/21/ukraine-putin-decide-recognition-breakaway-states-today> (2022.03.29.)

bevezetőben is említettem, Oroszország teljeskörű katonai inváziót indított Ukrajna ellen. A harcok heves intenzitással a mai napig is tartanak. Annyi biztosan kijelenthető katonai szempontból, hogy az oroszok egyelőre nem tudták elérni eredeti céljaikat, és az ukrán ellenállás jóval hevesebb, mint amire számítani lehetett.¹⁵

III. Az erőszak tilalma és a nemzetközi jog

A nemzetközi jog egyik sarokköve az erőszak tilalma. Az ENSZ Alapokmánya ekként határozza meg az erőszak tilalmát: „[a] szervezet tagjainak nemzetközi kapcsolataikban tartózkodniuk kell a más államok területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az ENSZ céljaival össze nem férő, bármely más módon megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától.”¹⁶ Az erőszak tilalma azonban nem csak szerződéses norma, hanem a nemzetközi szokásjog része is, valamint ezzel párhuzamosan a nemzetközi jog feltétlen alkalmazását igénylő normáinak egyike.¹⁷ Az erőszak fogalmát ugyanakkor nem határozta meg sem az Alapokmány, sem más norma. Az eltérő értelmezési kísérletek hamar vitát generáltak, mivel a nyugati országok szerint kizárólag a fegyveres erőszak minősül erőszak alkalmazásnak, míg a Szovjetunió és más államok a gazdasági erőszakra is ki akarták terjeszteni az értelmezésüket, azonban már az alapokmány elfogadásakor egyértelmű volt a szűkebb értelmezés helyessége.¹⁸ Érdekes, hogy pont Oroszország elődje, a szovjetek voltak azok, akik szélesebb körre szerették volna kiterjeszteni a normát, annak ellenére, hogy az utódállam jelenleg a szűkebb normát is megsérti.

Az államok később törekedtek arra, hogy minél pontosabb meghatározást adjanak az erőszak fogalmának, ennek eredményeképp jött létre a 2625. (XXV) ENSZ-közgyűlési határozat. 1974-ben pedig elfogadták az agresszió meghatározásáról szóló 3314. (XXIX) ENSZ-közgyűlési határozatot. Ez már nem az erőszak definíciójával, hanem annak egy szűkebb metszetével, az agresszió tényállásával foglalkozik.¹⁹ A határozat a következő fogalmat adja az agresszióról: „[a]gressziónak tekintendő egy vagy több állam fegyveres erejének, súlyos következményekkel járó, elsőként való alkalmazása, más állam vagy államok szuverenitása, területi épsége vagy politikai függetlensége ellen vagy az Alapokmánnyal össze nem férő bármely más módon.”²⁰

Az erőszak tilalma a fentiek ellenére sem tekinthető abszolút jellegűnek a nemzetközi jogban.

¹⁵ Ukraine war in maps: Tracking the Russian invasion. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-europe-60506682> (2022.03.29.)

¹⁶ ENSZ Alapokmány 2. cikk 4. bekezdés

¹⁷ Brubács János: Nemzetközi Jog I. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs 2011. 241-242. o.

¹⁸ Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László: Nemzetközi jog. Wolters Kluwer Hungary. Budapest 2018. 769. o. A Nemzetközi Jogi Bizottság 2019-ben készített összefoglalót arról, hogy mely szabályok érhetik el a jus cogens szintjét. A bizottság is arra jutott összefoglaló dokumentumában, hogy az erőszak tilalma a jus cogens része. Lásd: <https://legal.un.org/ilc/sessions/71/docs.shtml> (2022.03.29.) A/CN.4/L.936

¹⁹ Uo.

²⁰ 3314. (XXIX) ENSZ-közgyűlési határozat.

Két olyan általánosan elfogadott szituáció van, amelyek esetében az állam jogosult lehet erőszak alkalmazásra: az egyik az önvédelem joga, a másik pedig az ENSZ Biztonsági Tanácsának az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján hozott határozata, amelyek felhatalmazást adnak az erőszak alkalmazására.²¹

Az elemzés kapcsán az önvédelem jogának intézménye bír relevanciával. Az önvédelem joga az erőszak tilalmához hasonlóan az ENSZ Alapokmányban szabályozott kérdés, ennél fogva szerződéses norma. Az Alapokmány ekként rendelkezik az önvédelem jogáról: „[a] jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás estében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és a biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette.”²² Az önvédelem joga része a nemzetközi szokásjognak is.²³ Eltérő szakirodalmi álláspontok léteznek azonban azzal kapcsolatban, hogy az önvédelem az erőszak tilalmához hasonlóan *jus cogens* norma-e, vagy sem. Bizonyos szerzők a *jus cogens* részének tekintik, mások azonban óvakodnak attól, hogy feltétlen alkalmazást igénylő normaként fogadják azt el.²⁴

Az önvédelmi jog alkalmazásának *sine qua non* feltétele a fegyveres támadás.²⁵ A fegyveres támadás kapcsán két tényezőt kell vizsgálnunk: a mennyiségi és a minőségi tényezőt. A mennyiségi tényező azt jelenti, hogy a fegyveres támadásnak el kell érnie egy bizonyos szintet ahhoz, hogy az fegyveres támadásnak minősüljön.²⁶ A fegyveres támadás minőségi kritériuma pedig az, hogy betudható kell legyen egy államnak.²⁷ Kiemelendő még a szükségesség és arányosság követelménye az önvédelem gyakorlása kapcsán. A szükségesség értelmében az önvédelmi cselekmény nem lehet megtorló, büntető vagy megelőző jellegű.²⁸ Az arányosság követelménye pedig azt jelenti, hogy az önvédelem során alkalmazott erőszaknak a fegyveres támadás mértékével kell azonosnak lennie.²⁹

Összegezve a fogalmakat az a részmegállapítás tehető, hogy az erőszak tilalma a legtágabb kategória, aminek egy szűkebb halmaza az agresszió, a fegyveres támadás pedig magának az erőszak tilalmának legsúlyosabb formája.³⁰

²¹ Yoram Dinstein: War, Aggression and Self-Defence. Fifth Edition. Cambridge University Press. Cambridge 2011. 91. oldal

²² ENSZ Alapokmány 51. cikk első fordulat.

²³ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgement, I.C.J. Reports 1986, p. 14. para. 176.

²⁴ Kis Kelemen Bence: Célzott likvidálás a nemzetközi jogban különös tekintettel a fegyveres, pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására. PhD értekezés. Pécs 2021. 75-76. o.

²⁵ Ez az ENSZ Alapokmány szövegén túl a Nicaragua-ügy kapcsán is megjelenik. Lásd: Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua. para 195.

²⁶ Kajtár Gábor: A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2015. 73. o.

²⁷ Uo. 82. o.

²⁸ Kende-Nagy-Sonnevend-Valki: i.m. 785. o.

²⁹ Uo.

³⁰ Kajtár: A nem állami szereplők... 81. o.

IV. A támadás vizsgálata a nemzetközi jog szempontjából

A támadás kapcsán már első pillantásra sem tűnik kétségesnek, hogy Oroszország megsértette az ENSZ Alapokmányában felállított erőszak-tilalmi rendszert. Erre a következtetésre jutott már a támadás napján Marko Milanovic is, aki eképp fogalmazott: „az ukrán területet érő rakéta- és légitámadások, valamint az orosz szárazföldi erők több irányból Ukrajnába történő behatolása miatt nem kétséges, hogy az Orosz Föderáció az ENSZ Alapokmány 2. cikkének 4. bekezdése értelmében vett erőszakot alkalmazott Ukrajna ellen, mindezt pedig nagy léptékben.”³¹ Sőt, afelől sem lehetnek kétségeink, hogy az orosz támadás nem csak az erőszak általános tilalmát sérti meg, hanem eléri az agresszió szintjét is. Az agresszióról szóló ENSZ határozat ugyanis – nem taxatív módon – felsorolja azokat a cselekményeket, amelyek ekként minősülnek.³² Ha végig böngésszük ezt a listát, azt láthatjuk, hogy az orosz-ukrán háborúban kis túlzással mindegyik elkövetési magatartás megvalósult. Egyértelműen megállapítható például a fegyveres erők inváziója és támadása, valamint a katonai megszállás. Megvalósult továbbá a „más állam területének bombázása” fordulat is, ugyanis Oroszország a háború folyamán folyamatosan bombázza az ukrán városokat.³³ Többek között Mariupol kikötőjének blokádjával megvalósította Oroszország a „kikötő vagy partvonal blokádja” elkövetési magatartást is.³⁴ A „fegyveres banditák, csoportok, önkéntesek és zsoldosok küldése egy másik állam ellen” fordulat is megvalósult, ugyanis a brit titkosszolgálat információi szerint több mint 1000 zsoldos érkezhetett Ukrajna keleti részébe, akik a titokzatos orosz Wagner Csoport fegyveresei lehetnek.³⁵ Hírek érkeztek továbbá arról is, hogy Oroszország szíriai önkénteseket toboroz, akiket majd Ukrajna ellen vetnének be a fronton.³⁶ Megállapítható továbbá az is, hogy Oroszország mellett Fehéroroszország is agressziót követett el, amikor átengedte a területét, hogy onnan indítsanak

³¹ Marko *Milanovic*: What is Russia's Legal Justification for Using Force against Ukraine? EJIL:TALK! <https://www.ejiltalk.org/what-is-russias-legal-justification-for-using-force-against-ukraine/> (2022.03.29)

³² 3314. (XXIX) ENSZ-közgyűlési határozat. Példálózó jelleggel agresszióknak minősül: az államok fegyveres erőinek inváziója, támadása, mindenfajta katonai megszállás, más állam területének annektálása. Más állam területének bombázása egy másik állam fegyveres erői részéről. Egy állam szárazföldi, tengeri vagy légi fegyveres erőinek megtámadása egy másik állam fegyveres erőivel. Egy állam területének rendelkezésre bocsátása harmadik állam elleni agresszió elkövetése céljából. Továbbá az is, ha egy állam fegyveres bandákat, csoportokat, önkénteseket vagy zsoldosokat küld egy másik állam ellen fegyveres cselekmények végrehajtására, amelyek olyan súlyosak, hogy kimerítik a fent felsorolt cselekményeket.

³³ Többek között: Vitalii *Hnidyi* – Sergiy *Karazy*: Russia bombs Ukraine cities, despite pledge to pull back from Kyiv. Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-isnt-naive-zelenskiy-says-after-russia-pledges-scale-down-attack-kyiv-2022-03-30/> (2022.04.15.); Michael *Levenson* – Eric *Schmitt* – Neil *MacFarquhar*: Slowed on Battlefield, Russia Widens Bombardment of Ukrainian Cities. New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/03/11/world/europe/russia-ukraine-bombardment-chechnya.html> (2022.04.15.); Luke *Harding*: 'Horrendous' rocket attack kills civilians in Kharkiv as Moscow 'adapts its tactics'. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/28/ukraine-several-killed-by-russian-rocket-strikes-in-civilian-areas-of-kharkiv> (2022.04.15.)

³⁴ Ukraine port city Mariupol blockaded by Russian forces. France24. <https://www.france24.com/en/live-news/20220305-ukraine-port-city-mariupol-blockaded-by-russian-forces> (2022.04.15.)

³⁵ What is Russia's Wagner Group of mercenaries in Ukraine? BBC. <https://www.bbc.com/news/world-60947877> (2022.04.15.)

³⁶ Suleiman *Al-Khalidi* – Laila *Bassam*: Some Syrian veterans ready for Ukraine fight, commander says. Reuters. <https://www.reuters.com/world/some-syrian-veterans-ready-ukraine-fight-commanders-say-2022-03-20/> (2022.04.16.)

támadást, ennek részletesebb kifejtése azonban egy másik tanulmány témája lehetne.³⁷

A bizonyítási teher, hogy valamivel igazolni tudja az erőszak alkalmazást, Oroszországon van. Ez következik többek között abból is, hogy annak az államnak, amely az önvédelem jogára hivatkozik az erőszak alkalmazásakor – ahogy tette ezt Oroszország is – kötelessége értesítenie a Biztonsági Tanácsot. Ezt a kötelezettséget az Alapokmány a következőképp írja elő: „[a] tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során foganatosított rendszabályait azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni, és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és kötelességét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye.”³⁸

Oroszország állandó ENSZ képviselője, Vaszilij Nebenzia még a támadás napján levelet küldött a Biztonsági Tanácsnak. A rövid kis levélben annyi áll, hogy a katonai akciót az ENSZ Alapokmány 51. cikkével összhangban, az önvédelem jogának gyakorlásának keretében hajtották végre. Ezt követően pedig – és ebben valószínűleg ez az 51. cikk szerinti levél egyedülálló a maga nemében – egyszerűen hozzátartozott Vlagyimir Putyin elnök beszédét, amelyet az orosz elnök a támadás napján mondott.³⁹ A Biztonsági Tanács egyébként 11-1 arányban elítélte az orosz fellépést, Kína, India és az Egyesült Arab Emírségek tartózkodása mellett. Oroszország pedig – nem meglepő módon – megvétózta a potenciális határozatot.⁴⁰

Mivel Putyin elnök nyilatkozatát továbbította Oroszország a Biztonsági Tanács felé, célszerű, ha a támadással kapcsolatos problémákat e beszéd alapján értékeljük. A nyilatkozat főként az orosz elnök nyugati országokkal kapcsolatos sérelmeinek listája, amiben többféle politikai indokot is felsorol. Mindezek mellett azonban számos jogilag releváns pontot is tartalmaz.⁴¹

Putyin elnök a beszédében először példákkal próbálta szemléltetni azt, hogy a korábbi években a nyugati hatalmak sem tartották be a nemzetközi jog szabályait. *„Nem kell messzire menni a példákért. Először is, az ENSZ BT szankciója nélkül hajtották végre véres hadműveleteket Belgrád ellen, Európa kellős közepén. Több hetes, folyamatos bombázás polgári városok és létfenntartó infrastruktúra ellen. [...] Aztán jött Irak, Líbia, Szíria sora. A Líbiával szembeni illegitim erő alkalmazása [...] az állam teljes pusztulásához, a nemzetközi*

³⁷ Amanda Coakley: Lukashenko is Letting Putin Use Belarus to Attack Ukraine. ForeignPolicy. <https://foreignpolicy.com/2022/02/24/russia-ukraine-war-belarus-chernobyl-lukashenko/> (2022.04.15.)

³⁸ ENSZ Alapokmány 51. cikk. 2. fordulat; Az Alapokmány mellett a Nemzetközi Bíróság az Olajfúrótoronyok-ügyben is erre a következtetésre jutott, amikor kimondta, hogy a Bíróságnak azt kell megállapítania, hogy az USA kellően bizonyította-e, hogy Irán fegyveres támadásának volt az áldozata, és a bizonyítási teher az Egyesült Államokat terheli. Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgement, I.C.J. Reports 2003, para. 57.

³⁹ Letter dated 24 February 2022 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General. S/2022/154. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/268/16/PDF/N2226816.pdf?OpenElement> (2022.03.29.)

⁴⁰ Russia blocks Security Council action on Ukraine. UN News. <https://news.un.org/en/story/2022/02/1112802> (2022.03.29.)

⁴¹ Milanović: i.m. A beszéd angol fordítása itt érhető el: <https://www.spectator.co.uk/article/full-text-putin-s-declaration-of-war-on-ukraine> (2022.03.29.)

terrorizmus kialakulásához, az ország összezuhanásához vezetett. [...] Hasonló sorsa lett Szíriának is. A nyugati koalíció harca az ország területén a szíriai kormány belegyezése és az ENSZ BT szankciói nélkül nem más, mint agresszió, beavatkozás.”⁴²

E tanulmánynak nem célja az, hogy a fenti beszédben elhangzott példákat nemzetközi jogi szempontból értékelje. Ugyanakkor a nyugati katonai akciók részletesebb elemzése nélkül is megállapíthatók a következők: ha el is fogadjuk azt, hogy Putyin elnöknek igaza van, és ezek a támadások megsértik az erőszak alkalmazását és ezáltal a nemzetközi jogot, akkor sem lesz igazolható és jogszerű az Oroszország által elkövetett támadás. Egy példán keresztül szemléltetve: ha „A” megöli „B” -t és büntetlenül megússza, az nem teszi lehetővé, hogy „C” megölje „D” -t. Ha a NATO tagállamok meg is sértették az erőszak tilalmát mondjuk Belgrád bombázásakor 1999-ben, az nem igazolhatja azt, hogy Oroszország Kijevet bombázta 2022-ben.⁴³

Putyin a beszéd következő részében az Ukrajna felől érkező potenciális fenyegetésről kezd fejtegetésbe: *„Oroszország nem érezheti magát biztonságban, nem fejlődhet, nem élhet együtt az állandó fenyegetéssel, amely a modern Ukrajna területéről árad. [...] A körülmények határozott és azonnali cselekvést követelnek meg tőlünk. A donbaszi népköztársaságok segítségkéréssel fordultak Oroszországhoz. E tekintetben az ENSZ Alapokmány 51. cikkével összhangban, az Oroszországi Föderációs Tanács jóváhagyásával, valamint a donbaszi népköztársaságokkal megkötött barátsági és segítségnyújtási szerződések értelmében úgy döntöttem, hogy egy különleges katonai műveletet hajtunk végre.”⁴⁴*

Putyin elnök azt állítja tehát, hogy Oroszország azért alkalmaz erőszakot, mert az Alapokmány 51. cikkében meghatározott önvédelem jogával él. Ez a kijelentés pedig egyfelől felveti az úgynevezett megelőző önvédelem problémáját, valamint a kollektív önvédelem kérdését is.

Ahogy már említettem, az önvédelemi cselekmény nem lehet megelőző, represszív, vagy megtorló jellegű a szükségesség követelményének köszönhetően.⁴⁵ Mégis, időről időre felmerül a kérdés, hogy vajon ad-e a nemzetközi jog lehetőséget arra, hogy a még be nem következett támadás előtt éljen valamely állam az önvédelem jogával. Az ENSZ Alapokmány szövegéből az következik, hogy főszabályként ki van zárva a megelőző önvédelem lehetősége, hiszen az Alapokmány egy már bekövetkezett fegyveres támadásról rendelkezik.⁴⁶ Hozzá kell tenni, hogy a magyar fordítás nem feltétlenül ad egyértelmű képet a helyzetről („fegyveres támadás esetén”) azonban a hiteles szövegváltozatok, pl. az angol – *„if an armed attack occurs”* - már világossá teszik a helyzetet. A tisztánlátást nem könnyíti meg az a tény, hogy a nemzetközi jogászok különböző módon vélekednek

⁴² Putyin elnök február 24-ei beszéde.

⁴³ Milanovic: i.m.

⁴⁴ Putyin elnök február 24-ei beszéde.

⁴⁵ Kende-Nagy-Sonnevend-Valki: i.m. 785. o.

⁴⁶ ENSZ Alapokmány 51. cikk

a kérdésről, és nincs egységes fogalomkészlet sem.⁴⁷ Biztosan állítható, hogy a nemzetközi jog szereplői egyöntetűen elítélik a preventív, tehát a potenciális, látens fenyegetésekkel szembeni önvédelmet, ez ugyanis parttalaná tenné az önvédelem jogának intézményét.⁴⁸ A preemptív önvédelem esetében azonban jóval bonyolultabb a helyzet, mint a preventív önvédelem esetében. Egyes szerzők szinonimaként tekintenek a preventív és a preemptív önvédelemre, mások azonban úgy gondolják, hogy a preventív önvédelem a megelőző önvédelem (angolul: *anticipatory self-defense*) fogalmával egyezik meg.⁴⁹ Kajtár szerint a klasszikus önvédelemtől eltér a megelőző önvédelem, amely olyan erőszakos cselekményeket jelent, amelyek egy még be nem következett támadás ellen irányulnak, ennek két alapesete van: a fegyveres támadás közvetlen bekövetkezése elleni preemptív önvédelem és a nem közvetlen bekövetkezése ellen irányuló preventív önvédelem.⁵⁰ A téma egyik szakértője, Tibori-Szabó Kinga további fogalmakat említ: az eddigiektől eltérő kiegészítő önvédelmet (*remedial self-defense*) amelynek két kategóriája a már bekövetkezett támadással szembeni önvédelem, illetve a feltartóztató önvédelem (*interceptive self-defense*). Ez utóbbi azt a szituációt írja le, amikor a támadás már elindult, azonban még nem érte el a célpontot.⁵¹ A már megindult támadások esetében az önvédelem megengedhető lehet, azonban ebben az esetben is a megszorító értelmezés a helyes megközelítés.⁵² Tom Ruys különbséget tesz a reaktív önvédelem és a megelőző önvédelem között. Az előbbi egy már bekövetkezett vagy folyamatban lévő fegyveres támadásra reagál, utóbbi pedig jövőbeni fenyegetésekre válaszol.⁵³

Érdemes megjegyezni, hogy nem Oroszország az első állam, aki a közelmúltban a megelőző önvédelemre hivatkozva hajtott végre katonai akciót. 2020. január 3-án Kászem Szolejmáni iráni tábornokot likvidálta az Egyesült Államok. Trump elnök az akciót követően egy fehérházi sajtótájékoztatón akként fogalmazott, hogy Szolejmáni tábornok „küszöbön álló és fenyegető támadásokat” tervezett az Egyesült Államok ellen, ezért volt szükség a likvidálásra.⁵⁴ A nyugati államok által végrehajtott akciók most gyengíthetik saját hitelességüket, amikor is elítélően nyilatkoznak a megelőző önvédelemi cselekmény kapcsán.

Jelen esetünkben azt láthatjuk, hogy Oroszország semmilyen bizonyítékot nem tudott felmutatni arra vonatkozólag, ami bármilyen módon alátámaszthatná az akció jogszerűségét.

⁴⁷ *Kis Kelemen*: Célzott likvidálás a nemzetközi jogban... 81. o.

⁴⁸ *Kajtár* Gábor: „Az erőszak tilalma” in: *Jakab András – Fekete Tamás* (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. [54. bekezdés]

⁴⁹ *Kis Kelemen*: Célzott likvidálás a nemzetközi jogban... 81. o.

⁵⁰ *Kajtár*: „Az erőszak tilalma”... [53. bekezdés]

⁵¹ *Tibori-Szabó Kinga*: *Anticipatory Action in Self-Defence: Essence and Limits under International Law*. Springer. 2011 The Hague. 6-7. o.

⁵² *Kis Kelemen*: Célzott likvidálás a nemzetközi jogban... 84. o.

⁵³ Tom Ruys: 'Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter. Cambridge University Press. Cambridge 2010. 253. o.

⁵⁴ Az akció részletes elemzése: *Kis Kelemen* Bence – *Kis Máttyás*: Kászem Szolejmáni célzott likvidálása: esettanulmány a *jus ad bellum* lencséjén keresztül. *Állam- és Jogtudomány*. 2021/4. sz.

Ellenben, az Egyesült Államok hírszerzése már a támadást több mint egy hónappal megelőzően arra figyelmeztetett, hogy Oroszország „hamis zászlós hadműveletek”⁵⁵ elkövetésére készül, amelyek majd ürügyként szolgálhatnak Ukrajna lerohanására.⁵⁶ Az a részmegállapítás tehető tehát, hogy bár Oroszország az önvédelem jogára hivatkozik, az időtényező teljesen mértékben sérül, semmilyen fegyveres támadást, sőt annak potenciális küszöbön állóságát sem tudták bizonyítani, a preventív önvédelem pedig minden körülmények között tilos.

Még egy kiemelendő aspektusa a putyini beszédnek a donbaszi népköztársaságokra való hivatkozás. A felmerülő kérdés helyütt a kollektív önvédelem kérdése.⁵⁷ Ennek kapcsán a Nicaragua-ügyet érdemes először szemügyre venni. Ebben az ügyben a Nemzetközi Bíróság állást foglalt a kollektív önvédelem feltételeiről. Három konjunktív feltétel együttes megléte esetén lehet a Bíróság szerint az önvédelem ilyen formájához folyamodni: először is, az adott államnak nyilvánosan jeleznie kell, hogy fegyveres támadás érte. Másodsor kifejezetten segítséget kell kérnie más államtól, vagy államoktól. Harmadrészt az önvédelmi cselekményt jelenteni kell a Biztonsági Tanácsnak, csakúgy, mint az egyéni önvédelem esetében.⁵⁸

Amikor Vlagyimir Putyin elnök a háború kitörése előtti napokban bejelentette a népköztársaságok Oroszország általi elismerését, azonnal óriási negatív nemzetközi visszhangot váltott ki. A holland külügyminiszter az elismerés aktusát a nemzetközi jog kirívó megsértésének nevezte, és elítélte azt.⁵⁹ Hasonlóképpen ítélte el a bejelentést Luxemburg⁶⁰ és Josep Borrell, az Európai Unió külügyi főképviselője.⁶¹ A nemzetközi közösség tehát szinte egyöntetűen ítélte el a szakadár államok elismerését. A kérdés az, vajon kérhet-e segítséget kollektív önvédelem szempontjából egy olyan állam, amelyet senki sem ismer el, Oroszországot kivéve?

A kérdés megválaszolásához, először is azt kell megvizsgálni, hogy valóban tekinthetők-e független államoknak a szakadár népköztársaságok. A nemzetközi jog jelenleg nem ismer egyetlen olyan nemzetközi szerződést sem, amely meghatározná az állam fogalmát. Ehelyett különböző, az

⁵⁵ angolul: false flag operations. Olyan katonai vagy politikai akciót jelent, amelyet azzal a szándékkal hajtanak végre, hogy az ellenfelet hibáztassák érte. Gyakori kivitelezési módja az államok részéről, hogy valódi vagy szimulált támadást intéztek a saját oldalukon majd azzal vádolták az ellenfelet, hogy ők követték el. Ez ürügyül szolgált a háborúba lépésre. Forrás: False flags: What are they and when have they been used? BBC. <https://www.bbc.com/news/world-60434579> (2022.04.16.)

⁵⁶ Julian Borger – Luke Harding: US claims Russia planning 'false-flag' operation to justify Ukraine invasion. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/14/us-russia-false-flag-ukraine-attack-claim> (2022.03.29.)

⁵⁷ Ralph Janik: Putin's War against Ukraine: Mocking International Law. EJIL:TALK! <https://www.ejiltalk.org/putins-war-against-ukraine-mocking-international-law/> (2022.04.09.)

⁵⁸ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgement, I.C.J. Reports 1986, p. 14. para. 187-201.

⁵⁹ A holland külügyminiszter Twitter bejegyzése. <https://twitter.com/WBHoekstra/status/1495857789331247112> (2022.04.16.)

⁶⁰ A luxemburgi külügyminisztérium Twitter bejegyzése. https://twitter.com/MFA_Lu/status/1495873315394801666 (2022.04.16.)

⁶¹ Josep Borrell Twitter bejegyzése. <https://twitter.com/JosepBorrellF/status/1495847000104972292> (2022.04.16.)

államiság ismérveit meghatározó dokumentumokból lehet kiindulni.⁶² A Badinter bizottság 1991-ben kiadott állásfoglalása szerint: „[a]z állam általában olyan közösségként határozható meg, mely szervezett és szuverenitás által jellemzett politikai hatalomnak alávetett területből és lakosságból áll.”⁶³ A bizottság jelentéséből és az 1933-as montevideói egyezményből következően az államiság ismérvei a terület, a lakosság, valamint a szervezett és szuverén politikai hatalom.⁶⁴ Ezen kívül az államnak mint a nemzetközi jog alanyának képesnek kell lennie arra, hogy gyakorolja a nemzetközi jogrendből rá háruló jogait és teljesítse a kötelezettségeit.⁶⁵

A Donyecki és a Luhanszki Népköztársaság esetében a szuverenitás kritériuma véleményem szerint mindenképp hiányzik. A területi kritérium esetében is azt láthatjuk, hogy a két entitás területi követelése nagyobbak, mint ami felett ténylegesen rendelkezik. A népköztársaságok határai nem esnek egybe azokkal a megyei közigazgatási határokkal, amik 2014 előtt Ukrajnában léteztek. Azok a területek, amiket a szakadárak magukénak követelnek, jelenleg egy másik független állam, Ukrajna részei. Az Oroszország általi elismerést követően a háború kitörésének napjáig a kérdés az volt, hogy Oroszország megelégszik-e azzal, hogy „kitolja” a szakadár államok határait a tényleges megyehatárokig.⁶⁶ Visszatérve a függetlenség kritériumához azt láthatjuk, hogy ezek az entitások függetlensége csak névleges. Létezésük teljes mértékben Oroszországtól függ, aki jól dokumentált, teljes körű támogatást biztosított és biztosít számukra, legyen szó gazdasági, pénzügyi, politikai, vagy katonai segítségről.⁶⁷ Hasonló következtetésre jut az Európai Parlament Emberi Jogi Bizottsága, akik 2016-os jelentésükben állapították meg azt, hogy „semmi kétség sincs afelől, hogy a Donyecki és Luhanszki Népköztársaságok teljes mértékben Oroszországtól függenek.”⁶⁸

A fentiekben túl ott lebeg még a legalitás kérdése, ami megköveteli, hogy az elismerésre váró államalakulatot ne a nemzetközi jog – elsősorban a *jus cogens* normák – megsértésével hozzák létre. A kérdéshez vissza kell mennünk 2014-ig, a szakadár entitások létrejöttének pillanatához. Nem nehéz látni azt, hogy a Kelet-Ukrajnában történt 8 évvel ezelőtti eseményekben Oroszország kulcsszerepet játszott. Számos bizonyíték van arra vonatkozóan, hogy orosz reguláris csapatok is harcoltak a Donbaszban. Az orosz tevékenységet figyelembe véve megállapítható, a cselekmények elérik az

⁶² Brubács János: Nemzetközi jog II. Különös rész. Dialóg Campus. Budapest-Pécs 2010-2011. 10. o.

⁶³ Badinter Commission, Opinion No. 1.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Kende-Nagy-Sonnevend-Valki: i.m. 108. o.

⁶⁶ Valerie Hopkins – Andrew E. Kramer: Why it matters that Russia just recognised Donetsk and Luhansk. New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/02/21/world/europe/donetsk-luhansk-donbas-ukraine.html> (2022.04.16.)

⁶⁷ Julia Miklasová: Russia's Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts under International Law. Völkerrechtsblog. <https://voelkerrechtsblog.org/russias-recognition-of-the-dpr-and-lpr-as-illegal-acts-under-international-law/> (2022.04.16.)

⁶⁸ Legal remedies to human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/d-ru/dv/dru_dua_20161214_08/dru_dua_20161214_08en.pdf (2022.04.16.)

erőszak szintjét.⁶⁹

Mindent összevetve véleményem szerint sem a legalitás talaján sem pedig az államiság kritériumainak szemszögéből nem állja meg a helyét a népköztársaságok függetlensége. Az a részmegállapítás tehető, hogy a kollektív önvédelemmel kapcsolatos helyzet nem tisztázott, tekintettel arra, hogy a Donyeck-i és Luhanszki Népköztársaság államisága megkérdőjelezhető.

Milanovic a fentiekén túl a humanitárius intervenció kérdéskörét is felveti a Putyin által elmondottak, így tehát az orosz katonai akció jogi igazolása kapcsán. Ezek szerint, Oroszország a Kelet-Ukrajnában élő oroszajkú lakosság megmentése érdekében cselekszik.⁷⁰ Sulyok Gábor a téma talán legismertebb hazai kutatója szerint a humanitárius intervenció tárgya egy állam, amely ellen annak hozzájárulása nélkül, az emberi jogok súlyos, tömeges és szándékos megsértése okán, ezek megállítása vagy megelőzése céljából a beavatkozók fegyveres erőszakot alkalmaznak.⁷¹ A humanitárius intervenció esetében meg kell különböztetnünk az egyoldalú és a kollektív intervenciót. Amíg annak kollektív változata magában foglalja az ENSZ BT által elrendelt beavatkozást, addig az egyoldalú verzió kizárólag a Biztonsági Tanács előzetes jóváhagyása nélkül indított erőszakot fed le amely, mint ilyen, illegális a nemzetközi jog szempontjából.⁷² Az egyoldalú humanitárius intervenciót bizonyos szerzők szokásjogi alapon próbálják legitimálni. 2013-ban az Egyesült Királyság adott ki állásfoglalást arra nézve, hogy az államok rendelkeznek bizonyos jogosítványokkal, amelyek lehetővé teszik a humanitárius intervenció egyoldalú alkalmazását. Jelenleg azonban az Egyesült Királyságon és Dánián⁷³ kívül más államok esetében nem tudunk hasonló állásfoglalásról, így nem beszélhetünk tehát egységes *opinio juris* kialakulásáról sem pedig állami gyakorlatról, amely előfeltétele lenne egy a humanitárius intervenciót lehetővé tevő szokásjogi norma létrejöttének.⁷⁴ Összességében az a megállapítás tehető, hogy nincs lehetőség a hatályos nemzetközi jog keretein belül jogszerű egyoldalú humanitárius intervencióra. Érdekesség, hogy habár Putyin elnök mondataiból a humanitárius intervenció gondolata tűnik ki az invázió kapcsán, Oroszország korábban tiltakozott a hasonló jellegű intervenció ellen, például 1999-ben Jugoszlávia kapcsán.⁷⁵

⁶⁹ Pavle Kilibarda: Was Russia's Recognition of the Separatist Republics in Ukraine 'Manifestly' Unlawful? <https://www.ejiltalk.org/was-russias-recognition-of-the-separatist-republics-in-ukraine-manifestly-unlawful/> (2022.04.16.)

⁷⁰ Milanovic: i.m.

⁷¹ Bővebben lásd: Sulyok Gábor: A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata. Gondolat kiadó. Budapest, 2004.

⁷² Kis Kelemen Bence: Humanitárius intervenció? Az Egyesült Államok 2017-2018-as szíriai légitámadásainak jus ad bellum elemzése. In: Ünnepi Tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére (szerk. Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston – Pánovics Attila). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2019. 138. o.

⁷³ Humanitarian Intervention. Legal and political aspects. Danish Institute of International Affairs. https://www.dius.dk/files/media/publications/import/extra/humanitarian_intervention_1999.pdf (2022.04.16.)

⁷⁴ Uo. 149-150. oldal

⁷⁵ NATO's Intervention Changed Western-Russian Relations Forever. BalkanInsight. <https://balkaninsight.com/2019/03/22/natos-intervention-changed-western-russian-relations-forever/> (2022.04.15.)

V. Konklúzió

Tanulmányom zárásaként a következő megállapítások tehetők: Oroszország február 24-ei inváziója semmilyen körülmények között sem állja meg a helyét a nemzetközi jog jogszerűség talaján. Oroszország egyértelműen megszegte az erőszak tilalmát, továbbá az események elérték az agresszió és a fegyveres támadás szintjét is. Az akció jogi igazolására az orosz fél unortodox módon csupán Putyin elnök televíziós beszédét használta fel. Az abban elhangzottak pedig csak részben jogi vonatkozásúak, az a kevés viszont teljes mértékben alkalmatlan arra, hogy alátámassza az orosz támadást. Sem a megelőző önvédelem, sem a szeparatista népköztársaságok kapcsán értékelendő kollektív önvédelem talaján nem igazolható az orosz akció jogszerűsége. A humanitárius intervenció gondolata esetében pedig azzal állunk szemben, hogy ilyen jogcímen nem lehet jogszerűen erőszakot alkalmazni a nemzetközi jog keretein belül.